

Олеся Васецька, Олена Халимон
(Полтава)

**«МАТІНКА ПРИРОДА І ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА»:
МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА СЦЕНАРІЮ ІНТЕРАКТИВНОГО
ЗАХОДУ ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО**

Захід створено у рамках музейного проекту «Мандрівний філософ Григорій Сковорода», що був розроблений у зв'язку із відзначенням 300-річного ювілею філософа, а також з метою популяризації життя і творчості одного з найвидатніших мудреців світу, його ставлення до природи.

***Ключові слова:** Григорій Сковорода, філософ, проект «Мандрівний філософ Григорій Сковорода» Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, природа, «сродна праця», раціональне природокористування.*

The event was created as a part of museum project «Wondering Philosopher Hryhorii Skovoroda» made for celebrating 300th anniversary of the philosopher; and to popularize life and work of the most prominent wiseman in the world, his attitude to nature.

***Keywords:** Hryhorii Skovoroda, philosopher, project «Wondering Philosopher Hryhorii Skovoroda» of the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum, nature, «congenial work», rational use of natural resources.*

(Рекомендовано для вчителів, соціальних педагогів, керівників гуртків, музейних працівників).

У центрі уваги вітчизняної культурної спільноти у 2022 році були не лише мілітарно-патріотичні проекти у зв'язку з військовою агресією росії проти України, а й присвячені визначним постатям країни. Серед них чільне місце, безумовно, належало філософу Григорію Сковороді, 300-річний ювілей якого перетворився у подію державної ваги. Вікопомна дата відзначалася й на міжнародному рівні. Згідно з рішенням ЮНЕСКО весь світ долучився до урочистостей великого Українця – одного з п'яти найвидатніших мудреців людства.

На пошану легендарного земляка колектив Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського розробив комплексний багаторівневий проект «Мандрівний філософ Григорій Сковорода», що якнайкраще реалізував науково-просвітницьку місію закладу. Фактично, він став програмою відзначення славного ювілею протягом усього 2022 року, що включала: виставки; бесіди-лекції; виступи на конференціях, круглих столах, телепередачах, онлайн-уроках і форумах; інтерактивні заходи. Останні враховували вікові особливості учасників і були присвячені таким темам: «Знайомство із загадковою

людиною», «Пізнай себе», «Музичний світ Григорія Сковороди», «Матінка природа і Григорій Сковорода» та «Феномен Григорія Сковороди». Особливо актуальними вони стали для учнів, які в рамках шкільної програми не мали достатнього часу для знайомства із багатогранними талантами мудреця та його ідеями. Тому автори проєкту так деталізували тематику занять саме для школярів молодшого та середнього шкільного віку, які за бажанням могли відвідати перші чотири дійства. Старшокласникам і студентам, зважаючи на їхній рівень знань, пропонувався інший формат. Для них проводився тільки «Феномен Григорія Сковороди», що поєднував чотири попередні теми. Оскільки на заходах активно застосовувалися методи реконструкції епохи бароко, сучасником якої був Григорій Савич, зокрема, під час характеристики навчально-виховного процесу у XVIII ст., діти могли зробити відповідні висновки і порівняти сучасну освіту та 300 років тому. Однак й інші музейно-педагогічні методи (інформаційний, дослідницький, асоціативний, ілюстративний, рольове «прожиття» історичних подій (театралізації) давали уявлення про добу мислителя й допомагали розкрити його складну філософську систему, що, звісно, викликало великий інтерес аудиторії. Оскільки для школярів практична діяльність є «сродною працею» (за Сковородою), кожний захід завершувався тематичним майстер-класом, під час якого діти виготовляли сувеніри на згадку (паперове перо, ляльку-травницю, свистунець, жабку) у різних техніках.

Цільовою аудиторією проєкту стала й одна з найуразливіших частин сучасного суспільства – внутрішньо переміщені особи – люди, які пережили жахи війни. Для них ідеї любомудра були особливо актуальними. Як відомо, він навчав залишатися Людиною, незважаючи на життєві негаразди, знаходити щастя у простих речах і дякувати Богу за те, що потрібне зробив легким, а важке непотрібним. У ширшому контексті його філософія стала рятівним колом для багатьох українців. Для них Істина, яку так намагався розгадати Сковорода, стала наріжним каменем не лише існування, а й боротьби за найголовніші цінності: свободу, волю і власну ідентичність. І в цьому питанні філософ залишив неоціненний спадок.

Дана стаття присвячена характеристиці останнього інтерактивного заходу із чотирирівневого циклу «Мандрівний філософ...» – «Матінка природа і Григорій Сковорода». Тема заняття, зважаючи на те, яку роль відводив мислитель навколишньому середовищу у житті людини, надзвичайно важлива. В його творах не тільки оспівується природа, підкреслюється її досконалість, а й згадуються представники флори і фауни, дається розуміння їхніх основних біологічних особливостей, говориться про екологію людини як біологічного організму. Досить оригінальними й актуальними є

еколого-етичні погляди Григорія Савича. На думку філософа, майбутнє цивілізації залежить від гармонізації відносин між людиною та природою і воно визначається не кількістю матеріальних благ чи людськими почестями, а обмеженням необхідного у відповідності зі словом Божим. А, як відомо, у сучасному світі раціональне природокористування є чи не найважливішою перспективою розвитку людства. Сковорода закликав і до кардинальної зміни світоглядної парадигми, відповідно до якої кожному треба опановувати ту справу, що найбільше йому підходить за здібностями та талантами, на благо себе та всього суспільства. Але і в цьому питанні природа є визначальною. Саме вона – джерело «сродної праці»: «Роби те, до чого народжений», «Не від людини, а від природи – суть усього». Причому, одне з центральних понять свого морально-етичного вчення він тлумачив на прикладах поведінки тварин і птахів, що більш наочно демонструвало цілісність людського і природного середовищ. Мислитель висловлював чимало слушних порад щодо питання збереження і покращення здоров'я, яке він розглядав як єдність біологічного, психічного та духовного з пріоритетністю останнього. Отже, Григорій Сковорода залишив чималий спадок своїх ідей і думок у сфері екологічної свідомості, що нині, як ніколи, є актуальними, особливо для підростаючого покоління.

Мета заходу: формування цілісного образу українського Сократа, ознайомлення з аспектами його морально-етичного вчення; виховання навичок раціонального природокористування на прикладі життя філософа; розвиток шанобливого і відповідального ставлення учнів до рідної природи; популяризація музейної установи серед навчальних закладів міста.

Завдання заходу:

1. *Освітні:* ознайомлення дітей із ставленням Г. С. Сковороди до природи, роз'яснення сутності поняття «сродності» на прикладі байок філософа, розвиток екологічної свідомості у підростаючого покоління.

2. *Розвивальні:* розвиток комунікаційних навичок і спільної діяльності учасників, вміння аналізувати та робити висновки, здобуття нових практичних знань та вмінь, розвиток дрібної моторики.

3. *Виховні:* формування відповідального ставлення до навколишнього середовища та природних ресурсів; виховання інтересу до історії та культури України.

Методи і форми реалізації завдань: *словесні* – розповідь, бесіда; *наочні* – ілюстрації й демонстрації; *практичні методи:* дослідницький, дидактичні ігри, майстер-клас.

Рекомендований вік: діти молодшого й середнього шкільного віку.

Учасники: учні, науковці, педагоги, представники громадських організацій.

Форма проведення: інтерактивний театралізований захід.

Тривалість: 1 година.

Технічне забезпечення: екран, проектор, презентація.

Реквізит: паперові курчата та жабенята, виготовлені в техніці оригамі, саморобна пластикова іграшка «Більбоке», сценічні костюми жаб, матеріали для майстер-класу.

Науково-методичне забезпечення:

1. Андреева Т. Т. Питання екології людини в творчості Г. С. Сковороди в історичному контексті. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1 (36.1). С. 1–4. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/9/1.pdf> (дата звернення: 11.11.2023).

2. Барська Г., Васецька О., Халимон О. Проект «Мандрівний філософ Григорій Сковорода» Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. *Музейна педагогіка в науковій освіті* : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 1-2 грудня 2022 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2022. С. 284–289.

3. Барська Г., Васецька О., Халимон О. Проект «Мандрівний філософ Григорій Сковорода» Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського: підсумки роботи. *Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток* : збірник наукових статей / [редкол.: Бабенко Л. Л., Гаврилук Н. О., Киридон А. М. та ін.; Супруненко О. Б. (гол. ред. кол.); Мокляк В. О. (наук. ред.); ДКіТ ПОВА; ПКМ імені Василя Кричевського. Харків; Полтава : ТОВ «Майдан», 2023. Випуск ХІХ. С. 270–279.

4. Проект «Мандрівний філософ Григорій Сковорода» Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. *НА ПКМ імені Василя Кричевського* (Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). Ф. 04. Спр. 524. 36 арк.

5. Ушкалов Л. Сковорода від А до Я. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 72 с.

Очікувані результати:

1. Ознайомлення учнів із філософськими поглядами та етико-екологічними ідеями найвідомішого українського мудреця Григорія Сковороди.

2. Формування навичок раціонального природокористування та толерантного ставлення до біорізноманіття світу.

3. Виховання патріотизму у дітей та пробудження інтересу до історії та культури власного народу.

4. Популяризація культурно-освітніх проєктів музею серед навчальних закладів, бібліотек і громадських організацій, збереження комунікації з дитячою аудиторією в умовах воєнного стану.

Хід дійства

Ведуча І. Добрий день, діти! Ми, працівники Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, зустрічалися з вами вже на трьох заняттях, де розповідали про незвичайне життя та творчість мандрівного філософа Григорія Савича Сковороди. Сподіваємося, що вам вже вдалося розкрити таємниці цієї оригінальної особистості, принаймні, хоч одну.

А зараз ми пропонуємо вам добірку фактів із життя мислителя. Серед них є не тільки правдиві, а й вигадані. Давайте спробуємо їх знайти. Подивіться уважно на презентацію. Оберіть правильну відповідь.

Конкурс «Правда або вигадка»

1. Григорій Сковорода народився у Чорнухах на Полтавщині у козацькій родині (правда).

2. Він навчався у Києво-Могилянській академії і повністю її закінчив (неповна відповідь).

3. Працював Сковорода викладачем у різних навчальних закладах, але недовго, бо мав інші більш прогресивніші погляди на навчання (правда).

4. Сковорода стверджував, що мають навчатися тільки діти із заможних родини і яких до цього змушують (вигадка).

5. Щоб навчати дітей, вчитель теж має все життя навчатися (правда).

6. Сродність праці за Сковородою полягає у тому, що людина від народження має здібності і певні таланти, їх необхідно розвивати батькам та вчителям, щоб у майбутньому це стало улюбленою працею (правда).

7. Григорій Сковорода гарно співав, умів складати музику, але зовсім не грав на музичних інструментах (неповна відповідь).

8. До знаменитих висловів філософа належить такий: «Світ ловив мене і спіймав» (вигадка).

Ведуча II. Сьогодні у нас відбудеться останнє заняття з музейного проєкту «Мандрівний філософ Григорій Сковорода». Присвячене воно дуже цікавій темі: ставленню мислителя до природи, а також тваринам, згаданим у його творчості.

Григорій Савич вів дуже простий невибагливий спосіб життя: багато мандрував, спав всього чотири години на добу, не їв м'яса, віддавав перевагу рослинній їжі, страви любив холодні, практично не вживав алкоголю. На його думку, що менше чоловікові треба, то ближче він до Бога. Але при цьому він сам дотримувався золотої середини («мірноти») і рекомендував у всьому триматися міри, тому так і говорив: «Святий чоловік не той, хто уникає людей, а той, хто уникає людей недобрих, не той, хто виснажує тіло постом, а той, хто дає йому належний харч». До речі, мінімальне використання будь-яких ресурсів, яке він пропагував, сучасною мовою ми б назвали раціональним природокористуванням. Проблеми вичерпності природних ресурсів є дуже актуальними, від розумного поводження з ними залежить майбутнє людства. І ми бачимо, що ще у XVIII ст. Григорій Сковорода пропонував шляхи їхнього вирішення.

Ведуча I. Змалечку Григорій став захоплюватися природою рідних місць. Тихоплинна річка Многа, пагорби Чорнух, звідки відкривалися неймовірні краєвиди, тварини і рослини, які він зустрічав, пасучи овець, – все це вкарбувалося у пам'ять вразливого хлопчика. А ставши дорослим, Григорій у 13 пісні «Саду божественних пісень» писав:

*Гей, поля, поля зелені,
Зелом-квітом оздоблені!
Гей, долини, і балки,
І могили, й пагорки!
Гей ви, вод потоки чисті!
Береги річок трависті!
Гей же, кучері які у дібров сих і гайків!*

Дуже влучні і замилувані описи, їх не можна було скласти людині, яка не жила б серед цієї краси. Сковорода не лише з дитинства пам'ятав, як гарно серед поля чи лісу, він під час своїх мандрів багато разів бачив цю картину. У 48 років Григорій Савич остаточно відійшов від постійної праці і пішов у мандри, жив на пасіках, у маєтках заможних знайомих, у різних монастирях. До речі, завжди ходив пішки, їздив тільки тоді, коли випадала далека дорога за кордон. Звісно, неодноразово йому доводилося зупинитися не у зовсім комфортних умовах – просто неба, інколи – під час дощу чи іншої негоди. Але він був до всього пристосований, як і має бути в природі.

Ведуча II. Так, одна легенда розповідає, що якимсь дорогою їхав у кареті полковник Тев'яшов і побачив Сковороду, який ішов до нього у гості. Полковник зупинив карету та запросив до екіпажу філософа. Але той відмовився, сказавши, що не варто зникати до карет і він наздожене полковника незабаром на пагорбі. Тев'яшов здивувався відповіді та й поїхав. А в цей час насунула хмара і пішов дощ. Карета застрягла в багні. Сковорода ж через певний час її й справді наздогнав, але сухий-сухісінький. Полковник знову здивовано запитав, як йому вдалося заховатися від дощу серед поля. «Та все просто. Зняв із себе одяг, заховав у торбу, а як дощ закінчився, знову одягнувся», – відповів філософ.

Ведуча I. Отже, ця легенда – красномовне свідчення того, що у Сковороди була повна гармонія з природою. Її він вважав досконалим організмом. У 28 пісні «Саду...» читаємо:

*Бог найкращий астроном і найкращий агроном.
Вічная природа Мати зайвини не може мати,
найпотрібніше тобі ти знайдеш лиш у собі.*

В інших творах філософ зауважував: «Яблуню не вчи родити яблука: вже сама природа її навчила...», «Учитель і лікар, не лікар і вчитель, а тільки служитель природи».

Григорій Савич дуже любив спокій і тишу та зовсім не терпів гамірні міста.

*В город не піду багатий – у полях я буду жити,
Вік свій буду коротати там, де тихо час біжить.
О діброво! О зелена! Моя матінка свята!
Тут веселість лиш для мене щирю тишу розгорта.*

(12 пісня «Саду...»)

А тепер проведемо конкурс «Допоможи Сквороді обрати правильний шлях». Діти, ви отримаєте листочки з лабіринтом, по якому необхідно провести філософа у потрібному напрямку: чи до гамірного міста, чи до страви з м'ясом, чи до скрині із золотом, чи до лісу. Будьте уважними, пригадайте, що він любив і чому віддавав перевагу.

Ведуча II. У своїх творах при розгляді соціальних явищ мислитель застосовував біологізм, тобто, використовував приклади поведінки звірів і птахів, порівнюючи їх із людськими якостями. Особливо це стосується відомої збірки «Байки харківські».

Ведуча I. Цікаво, що живі створіння філософ згадує в 23-х байках із 30-и. Це такі тварини, як олень, верблюд, черепаха, жаба, мураха, а також птахи: сорока, соловейко, сова, зозуля тощо. Григорій Савич згадує не лише диких звірів і птахів, а й свійських, наприклад, курок.

Ведуча II. До вашої уваги байка «Дві курки». Пропонуємо вам її прочитати, особливо уважно – мораль (силу) і визначити мету. Діти висловлюють власні думки та міркування.

Ведуча I. У цій байці Скворода описує зустріч свійської та дикої курей. Останні – банківські кури, збереглися досі у лісах Південно-Східної Азії і вони є предками домашніх курей. Ці птахи полюбляють відпочивати на деревах, куди можуть легко злетіти (як у байці Григорія Сквороди). Одомашнені вони були досить давно – чотири тисячі років тому! На батьківщині в Індії півень вважався священним птахом, вісником ранку, символом світла. Люди вірили, що на світанку небесний вогонь пробуджує небесну варту, та – півня, а він своїм співом відганяє геть злих духів. Поступово кури потрапили з Індії до Європи. Чим далі птахи віддалялися від своїх споконвічних місць помешкання, тим менш «священними» вони ставали. У багатьох країнах курей спочатку тримали в якості «будильників» або як декоративних птахів. Зараз у світі існує понад 700 порід курей. Люди виводили їх для власних потреб, тому, дійсно, деякі практично не можуть літати, як їх дикі предки (м'ясна порода Брама, бійцівська порода Га Донг Тао, декоративна порода Фенікс та деякі інші).

А зараз, діти, до участі у цікавому конкурсі «Півнячі перегони» запрошуються двоє бажаючих. За командою вам необхідно щосили дмухати на своє паперове курчатко. Чия пташка «пробіжить» по столу швидше, той і переміг.

Ведуча II. Григорій Сковорода не лише любив Матінку природу, але й вважав, що закладені нею таланти чи здібності визначають майбутнє людини. Дуже важливо, щоб батьки і вчителі змогли їх розпізнати ще у дитячому віці, розвивати, щоб згодом це захоплення стало «сродною працею». За висловом філософа: «Клубок сам покотиться згори – прибери тільки каменюки, що лежать на заваді». Тільки у випадку, коли людина знайде «сродну працю», вона досягне справжнього щастя.

Ведуча I. Про сродність, діти, наступна байка «Зозуля і Дрізд», мораль (сила) якої: «Співати, пити та їсти – не робота, а лише крихітний хвостик із головного, призначеного нам діла. А хто для того їсть, п'є та співає, щоб охочіше після відпочинку взятися до роботи, як до покликання свого, тому ніколи нудьгувати: щодня він і працює, і відпочиває...».

Ведуча II. Діти, всі чули про зозулю як про гніздового паразита, бо наша зозуля звичайна сама свого гнізда не будує, а підкладає свої яйця в гнізда інших птахів. Для цього вона має чимало пристосувань. Давайте подивимося невеличкий відеосюжет, як це відбувається у природі, і спробуємо їх визначити.

Ведуча I. Діти, пропонуємо вам зіграти у цікаву гру «Зозулечко, підкинь своє яйце в гніздо іншого птаха» за допомогою пластикової іграшки «Більбоке».

Ведуча II. Давайте познайомимося ще з однією цікавою байкою Григорія Сковороди – «Жаби» та спробуємо її зіграти. Ведучі роздають дітям слова та сценічні костюми жабенят. Одна з ведучих зачитує текст, коли діти чують слово «жаби», голосно квакають. Діалоги старої та молоді жаб озвучують учні.

Ведуча I. Діти, як ви думаєте, а в чому полягає мораль (сила) цієї байки? Учасники відповідають. Так, молодці, діти. За словами Сковороди: «Всяка розкіш може зубожіти і висохнути, як озеро, лише чесне ремесло забезпечить непришне, але спокійне існування...».

Ведуча II. До вашої уваги зображення (на презентації) жаб і ропух Полтавщини. Є серед них справжня «царівна», як у казці, – жаба гостроморда. У шлюбний період самці цього виду стають красенями, їхня шкіра набуває сріблясто-блакитного кольору.

А тепер давайте влаштуємо конкурс на найпрудкішу жабку. Два учасника отримують по паперовій жабці, чия стрибне далі, та й перемогла.

Ведуча I. Молодці, діти, ви чудово впоралися із завданням! Скільки цікавого дізналися сьогодні: про відношення Сковороди до природи, його вірші і байки, де згадуються звірі і птахи!

На закріплення ми навчимо вас ліпити чудових жабенят із солоного тіста під час майстер-класу.